

PERIODIZACIJA NOVIJE HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI 19. ST. U KONTEKSU TEORIJE STILSKIH FORMACIJA

ANTE FRANČIĆ

I

Fenomen periodizacije literature star je otprilike toliko koliko i književna proizvodnja u ljudskom društvu: stvorivši umjetnička djela u riječi po zakonima stvaralačkog nagona svoga ljudskog bića, čovjek je po istim zakonima stvarao predodžbe o stvorenom. Urođen ljudski (prirodni) nagon za stvaranjem (»umjetnog«) reda i harmonije i iskonska težnja za kreativnim oponašanjem pojava u prirodi i društvu — o čemu lucidno razmišlja Aristotel u svojoj *Poetici* — uveli su čovjeka u carstvo umjetnosti i doveli ga do autoanalitičkog promatranja onoga što je u pojedinim odsječcima svoje historije već stvorio u tom »carstvu«. Stvarao je i analizirao stvoreno krećući se uvijek po logici težnje svoje »životinjske« vrste za sistematiziranjem i klasificiranjem svega postojećega, dakle i onoga što je sam stvorio. Na liniji te ljudske sklonosti došao je gotovo »spontano« i »istovremeno« i do umjetničke kreacije i do analitičke spoznaje o toj kreaciji, tj. do potrebe da umjetnička djela razvrstava u vremenske odsječke po srodnostima i po sličnostima, kako bi lakše i potpunije prepoznao i potvrdio svoje ljudske (duhovne) moći. Tako se u životu ljudske vrste gotovo jednovremeno s rađanjem umjetnosti rodila društvena potreba za periodiziranjem umjetničkih pojava i procesa, u suštini jednako onako kao što se i u drugim sferama ljudskog djelovanja rodila potreba za sistematiziranjem i klasificiranjem prirodnih i društvenih pojava i procesa.

Periodizacija nacionalnih književnosti, prema tome, predstavlja nezaobilazan problem u nauci o književnosti pred kojim se mora naći svaki povjesničar književnosti.¹ Svaka periodizacija pa tako i periodizacija literature, ne može međutim počivati na subjektivno-impresionističkim vizijama i mjerilima pojedinih znanstvenih radnika, već mora proizlaziti iz prirodne suštine pojave koja se perio-

¹ O problemima periodizacije jugoslavenskih književnosti mnogo se raspravljalo na simpoziju o metodološkim i koncepcijskim pitanjima izrade povijesti književnosti jugoslavenskih naroda u Sarajevu 1964. g. — v. časopis *Putevi* (Banja Luka), 1965, br. 3.

dizira. Kako je pak umjetnost u riječi po svojoj biti univerzalno kompleksna društvena pojava, u osnovi analogna univerzalnoj kompleksnosti sveukupna čovjekova života, to je nemoguće takvu pojavu zahvatiti u totalu znanstveno egzaktno, kao što nije moguće tako zahvatiti ni sveukupan čovjekov život. Iz toga slijedi da ni jedna kulturnohistoriološka periodizacija, a posebno ona koja se tiče tako složena univerzalnog fenomena književnosti (te specifično sveuobuhvatne grane umjetnosti), ne može biti dokraja znanstveno utemeljena i savršeno meritorna. Svako *vremensko* i *stilskoformacijsko* dijeljenje historijskih, odnosno književno-kulturnih pojava i procesa, koji egzistiraju u složenim međusobnim koleracijama na relaciji date prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, na osnovne periode počiva dobrim dijelom na relativnosnim vrijednostima i mjerilima. To međutim ne znači da su periodizacije literature nepouzdana sa stajališta znanosti, već znači da takve periodizacije (jedino moguće), osim što su podložne mijenama, tj. što ne mogu biti za svagda točno definirane, moraju biti fundirane i na određenim (mogućim) apsolutnim vrijednostima i kriterijima, neosporno inherentnima samoj literaturi koja se periodizira. Takve (»znanstvene«) periodizacije moraju naime težiti što dubljoj znanstvenoj zasnovanosti. Inače, periodizacija bi postala ili puka konstrukcija »impresionističke« (»poetske«) improvizacije ili formalističko (»kalendarsko«) dijeljenje literature na vremenske odsječke. Međutim, pri svemu tome ne treba ispuštati iz vida evidentnu činjenicu: da ni jedna priodizacija, makar koliko i kako bila znanstvena, nije sasvim lišena tih dviju metodskih komponenata, tzv. »poetske« i tzv. »kalendarske«.

II

U periodiziranju hrvatske književnosti u novije se doba sve više prakticira tzv. estetskoliterarni pristup, i to s naglašenim nastojanjem da se pri konkretnoj periodizaciji literature primijene što egzaktnije naučne metode i načela. Na toj liniji vodeće mjesto u jugoslavenskim razmjerima zauzimaju književnoteoretska i književnopovijesna razmatranja Aleksandra Flakera.²

² A. Flaker je u toku više godina u svojim raspravama i člancima, odnosno knjigama pisao o problematici periodizacije hrvatske književnosti. Sistematiziravši i saževši u koherentnu cjelinu svoje tekstove o problematici stilskih formacija objavio je knjigu *Stilske formacije*, Zagreb, 1976. U želji da skratim opseg svog teksta i čitaocu olakšam uvid u citiranu literaturu A. Flakera, pozivljem se na tu Flakerovu knjigu, iako sam rad svojevremeno koncipirao služeći se Flakerovim tekstovima prije pojave te njegove knjige. Osim te knjige zanimljiva su njegova razmatranja o pitanjima periodizacije u knjizi (zajedno sa Z. Skrebom) *Stilovi i razdoblja*, Zagreb, 1964, te u samostalnoj knjizi komparatističkih studija *Književne poredbe*, Zagreb, 1968, u koju je unesen »Nacrt za periodizaciju novije hrvatske književnosti« iz *Umjetnosti riječi*, 1967, br. 3.

Ostavljajući ovom prilikom po strani ostale periode hrvatske književnosti, koji su u nauci o toj književnosti relativno manje zanimljivi ili »sporni« iz aspekta s kojega se ovdje prilazi problemu periodizacije, može se na primjeru tzv. novije hrvatske književnosti 19. st. kritički razmotriti taj problem u kontekstu respektabilne teorije stilskih formacija A. Flakera.

Djelomično uvažavajući a djelomično odbacujući elemente tradicionalnih periodizacija novije hrvatske književnosti, A. Flaker na sustavno izrađenoj književnoteoretskoj osnovi gradi »svoju« periodizaciju te književnosti 19. st. Promatrajući književnost kao evolutivan (nestatičan) proces s teoretskih pozicija modeliranja stilskih formacija i stilskih grupacija Flaker je s izrazitim senzibilitetom književnog stručnjaka definirao pojmovno i terminološki *književni period* i *književnu epohu*. Ustvrdivši da termin *period* »pokriva manji vremenski isječak za koji je karakteristična stanovita stilska grupacija, a termin *epoha* upotrebljavali bismo tamo gdje on označuje veće razdoblje kojim dominira stanovita stilska formacija« (podc. A. Franić), ukazuje istovremeno vrlo razložno da »pojmovi stilske grupacije i periode, odnosno stilske formacije i epohe ne mogu biti istovjetni«, jer bi se inače negiralo »dijalektiku književne evolucije«. ³ Polazeći od tih načelnih teza, obrazloženih nizom teoretskih razmatranja i analitičkih primjera iz više nacionalnih evropskih književnosti, Flaker je još 1967. g. izradio »Shemu periodizacije hrvatske književnosti (1836—1950)« i, prenijevši je 1976. g. u svoju knjigu *Stilske formacije*, popratio s više novih gledišta i analiza.

U tom shematskom prikazu književno razdoblje između 1836. i 1865. g. označeno je (ne kao jedinstvena stilska formacija) općim nazivom *Knježevnost u nacionalnoj funkciji* s dva perioda (ne kao jedinstvene stilske grupacije): prvi pod nazivom Preporodna književnost (1836—1850), a drugi pod nazivom Pseudoromantizam (1850—1865). Razdoblje između 1865. i (otprilike) 1895. g. označeno je (također ne kao jedinstvena stilska formacija) općim nazivom *Realizam* s dva perioda (opet ne kao jedinstvene stilske grupacije), od kojih prvi (1865—1881) nosi naziv Protorealizam a drugi (1881—1895) Realizam.

Poznavaoci problematike o periodizaciji hrvatske književnosti lako će uočiti da je Flakerova razdioba na periode podudarna u osnovi s razdiobama tih razdoblja svih značajnijih periodizatora hrvatske književnosti (S. Ježić, M. Kombol, A. Barac, M. Franičević, M. Šicel, I. Frangeš, M. Živančević). S neznatnim odstupanjima svi se oni slažu u određivanju tzv. prelomnih godina pomoću kojih, naravno uvijek uvjetno, razdjeljuju to razdoblje od šezdesetak godina na manje kako-tako cjelovite periode: 1835—1850—1865—1881—1895. Međutim u imenovanju i u pojmovnoliterarnom određivanju tih knji-

³ *Stilske formacije*, Zagreb, 1976, str. 25.

ževnopovijesnih: perioda ti se periodizatori, gledano *en bloc*, međusobno znatno, ponekad i bitno razlikuju, iako se pojedini među njima služe nekim zajedničkim terminima (npr. ilirizam, narodni preporod), označavajući njima iste ili različite vremenske odsječke, odnosno podrazumijevajući pod njima iste, slične ili različite pojave i procese.

Podudarnost u određivanju tih tzv. prelomnih godina uslijedila je više zbog njihova respektiranja književnoteoretskog pristupa tim zbog njihova slična ili identična književnoteoretskog pristupa tim faktima. A različitost u terminologiji i poimanju tih književnih perioda uslijedila je, dakle, više zbog njihova različita književnoteoretskog pristupa književnopovijesnim faktima nego zbog njihova zanemarivanja suštine tih fakata. Kraće kazno, nisu toliko »sporna« vremenska razgraničenja koliko sami termini, odnosno pristupi u odabiranju naziva za te periode. Jedni, iako nastoje književnoestetski fundirati svoje koncepcije, grade terminologiju, kao i samu periodizaciju, pretežno na povijesnim pojavama, te upotrebljavaju izraze: ilirizam, narodni preporod, pod apsolutizmom, književnost 50-ih i 60-ih godina, Šenoino doba i sl. A drugi, u novije vrijeme naročito, u nastojanju da umjesto tih neknjiževnih termina iznađu prikladnije (književnije!), a polazeći također od književnoestetskih pretenzija u koncipiranju periodizacije, zadržavaju »stare« termine s »novom« (Flakerovom) razdiobom (Ilirizam — Realizam, Živančević — Frangeš u *Povijesti hrvatske književnosti*, 1975, knj. 4), odnosno uz stare dodaju neke posve nove (Flaker, Šicel). Tako je npr. M. Šicel govoreći o književnim problemima hrvatskog narodnog preporoda predložio (1965) termin *klasicistički romantizam* za razdoblje 1835—1865,⁴ »svjestan i sam da nije najsretniji«,⁵ a potom je (1966) u knjizi *Pregled novije hrvatske književnosti*, odustavši od tog prijedloga, kako sam napominje, zadržao »već dosad uobičajenu« periodizaciju (»iako ona nije najsretninja«) nastojeći »izbjeći terminologiju koja je izrazito historijska« pa umjesto termina »Pod apsolutizmom« i »Šenoino doba« stavio opći termin 'Od ilirizma prema realizmu'.⁶ U težnji da za to razdoblje pronade još adekvatniji termin, a oslanjajući se na književnoteoretska razmatranja Z. Škreba (o problemima periodizacije) i A. Flakera (o stilskim formacijama), uz istovremeno neprihvatanje Flakerova »neliterarnog« termina »Književnost u nacionalnoj funkciji«, Šicel u studiji »Prilog problematici romantizma u hrvatskoj književnosti« (1970) nudi nov termin za koji kaže da »najbolje i najprikladnije odgovara stvarnim književnim procesima« toga razdoblja: *period integracije heterogenih*

⁴ M. Šicel, »Književni problemi u doba hrvatskog narodnog preporoda«, *Kolo*, NS, 1966, br. 8/9/10.

⁵ M. Šicel, »Prilog problematici romantizma u hrvatskoj književnosti«, *Umjetnost riječi*, 1970, br. 1/2.

⁶ M. Šicel, *Pregled novije hrvatske književnosti*, Zagreb, 1966, str. 6.

stilova. Taj Šicelov termin, premda kao uopćen izraz odgovara stvarnim procesima u hrvatskoj književnosti toga vremena, jer uistinu u to doba traju procesi u kojima se integriraju (i miješaju!) heterogeni književni stilovi, teško je prihvatljiv upravo stoga što je suviše uopćen i apstraktan, tj. što je široko upotrebljiv te se njime mogu podjednako dobro imenovati i drugi književni periodi u kojima dominira integriranje (i miješanje!) heterogenih stilova, kao npr. u tzv. Šenoino doba, u kojem se integralno isprepleću romantičarski i realistički stil(ovi).

Pri raspravljanju o problematici periodizacije hrvatske književnosti 19. st. nužno je ukazati na još jednu (karakterističnu) pojavu. Svi značajniji povjesničari, odnosno periodizatori te književnosti pokazuju evidentnu nesklonost prema upotrebi termina *romantizam* za imenovanje određenog razdoblja, tj. ni jedan od njih »nije to razdoblje izričito nazvao razdobljem romantizma«,⁷ uglavnom zato što im opći pojam (kao svjetski model) romantizma nije u svim elementarnim karakteristikama odgovarao konkretnim, inače vrlo specifičnim i heterogenim pojavama i procesima u hrvatskoj književnosti dotičnog razdoblja.⁸ Međutim, što je također vrlo značajno i simptomatično, svi ti književni povjesničari i periodizatori — raspravljajući o »tom« periodu te nacionalne književnosti — svaki na svoj način i u raznim prilikama konstantno upotrebljava izraz romantizam (i razne izvedenice tog izraza) da bi označili bitna svojstva književne djelatnosti i stila pojedinih pisaca ili grupe pisaca. Ta kontroverzija doista začuđuje, ali je uistinu prisutna.⁹

⁷ M. Šicel, *Stvaraoci i razdoblja*, Zagreb, 1971, str. 270.

⁸ Izuzetak predstavlja postupak A. Barca u knjizi *Jugoslavenska književnost*, Zagreb, 1954. Tu je A. Barac, govoreći o hrvatskoj književnosti, upotrebio taj izraz u ovom slijedu: ilirizam, hrvatski romantizam, od romantizma k realizmu. Takav Barčev postupak uslijedio je vjerojatno stoga što je tu knjigu pisao s primarnom težnjom da bude dostupna inozemnoj čitalačkoj publici, pred kojom se nije dala izbjeći upotreba termina *romantizam*. A. Barac je inače često upotrebljavao taj termin pišući o hrvatskoj književnosti 19. st., a posebno često u knjizi *Hrvatska književnost*, knj. I, Zagreb, 1954. i knj. II, Zagreb, 1960. V. ilustracije radi knj. I, str. 149—158, poglavlje »Književnosti ilirizma u okviru evropskih književnosti avoga vremena«. Također kao izuzetak može se još spomenuti i postupak K. Georgijevića u studiji »Romantizam kod Hrvata«, *LMS*, 1958, knj. 382, u kojoj se pod romantizmom podrazumijeva uglavnom književnost 50-ih godina.

⁹ Sve primjere kao dokaze nije potrebno niti je moguće navoditi, ali se mogu spomenuti samo neki eminentniji stručnjaci koji, dovodeći u vezu evropski model romantizma s odgovarajućim pojavama i procesima u hrvatskoj književnosti, pišu uglavnom o razlikama, nepodudaranju, specifičnostima i tsl., a istovremeno se služe terminom romantizam u definiranju pojedinih hrvatskih pisaca neprihvatajući taj termin kao opći naziv za te pisce. Pored A. Barca, koji književnost doba ilirizma promatra u kontekstu romantizma, tako postupaju i I. Franješ, najprije načelno u studiji »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod« (*Kolo*, NS, 1966, br. 8/9/10, str. 200—214) a potom »praktično« (zajedno s M. Živančevićem) u *Povijesti hrvatske književnosti*, Zagreb, 1978. A. Flaker također slično postupaju u svojim razmatranjima o hrvatskoj knji-

U pogledu određivanja pojma i vremenskog trajanja perioda realizma također postoje neslaganja među značajnijim periodizatorima hrvatske književnosti, ali daleko manja nego u pogledu određivanja predrealističkog razdoblja. A. Barac u knjizi *Jugoslavenska književnost* (Zgb, 1954), nakon razdoblja od godine 1850. do 1881. koje nazivlje »Od romantizma k realizmu«, smješta realizam u vrijeme od Šenoine smrti (1881) do potkraj stoljeća.¹⁰ M. Šicel u knjizi *Pregled novije hrvatske književnosti* (Zgb, 1966), označivši književnost od 1850. do 1881. g. nazivom »Od ilirizma prema realizmu«, postupa s realizmom jednako kao Barac. U knjizi *Povijest hrvatske književnosti* (Zgb, 1975, knj. 4), pošto je razdoblje od 1835. do 1865. obrađeno pod nazivom »Ilirizam« (M. Živančević), I. Frangeš je naredno književno razdoblje (do potkraj stoljeća) obradio pod naslovom »Realizam«. Frangešov postupak je dakle terminološki i »vremenski« u osnovi podudaran s Flakerovim gledanjem na hrvatski realizam, osim što Flaker razdoblje realizma još dijeli u dva podrazdoblja s pomičnim vremenskim granicama (protorealizam — realizam). Kao što se vidi, svi ti noviji periodizatori priznaju postojanje realizma »kao književnog pravca«,¹¹ odnosno kao književne stilske formacije, iako se međusobno manje-više razlikuju u određivanju početnih granica tog razdoblja, odnosno u podvođenju pojedinih pisaca i književnih pojava i procesa pod pojam realizma.

I iz ovakva kratka panoramskog prikaza stanja periodizacije novije hrvatske književnosti 19. st. uočljive su sljedeće činjenice: 1. negiranje romantizma kao književnog pravca i kao stilske formacije

ževnosti toga razdoblja. M. Šicel također; npr., pozivajući se na Barca, Frangeša i Flakera, piše o neprikladnosti upotrebe termina romantizma za imenovanje određenog perioda u hrvatskoj književnosti, i to u raspravi pod naslovom »Prilog problematiki romantizma u hrvatskoj književnosti« (potc. A. Franić), te — odustavši od svog prijedloga (»razdoblje klasicističkog romantizma«) — predlaže novi: »period integracije heterogenih stilova«, ne upitavši se međutim: nije li baš ta integracija heterogenih stilova ono što se može nazvati hrvatskim (posebnim!) književnim romantizmom? U skladu s tim svojim gledištima M. Šicel (o. c., str. 276) ne prihvaća ni književnopovijesni termin »Od klasicizma k romantizmu«, što ga je s dosta razložnosti predložila N. Košutić-Brozović (v. »Uz problem periodizacije novije hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, 1961, br. 1), a ipak u svom *Pregledu novije hrvatske književnosti* (1966) naslov odgovarajućeg poglavlja strukturira od neknjiževnosnog i od književnosnog izraza: »Od ilirizma prema realizmu«.

¹⁰ A. Barac, o. c., str. 207, piše da je teorijski »zastupnik realizma« u hrvatskoj književnosti bio već A. Šenoa, ali da je »realizam kao književni pravac zavladao« tek poslije »njegove smrti i vladao po prilici do potkraj stoljeća«.

¹¹ Termin *pravac* (književni) zadržava i A. Flaker, ali ne u značenju stilske formacije već u značenju kritičarskih, programatskih i sličnih književnih tendencija »stanoviteljskih književnih pokreta ili skupina...«, v. *Stilske formacije*, str. 14—17. O književnim pravcima u novije vrijeme piše skupina autora (M. Pantić, D. Nedeljković, R. Josimović, M. Jovanović, M. Dmić, J. Janičević, J. Čolić i M. Tabaković) u zborniku *Epohe i pravci u književnosti*, Beograd, 1965, te D. Živković u knjizi *Književni periodi i književni pravci*, Beograd—Sarajevo, 1970.

te izbjegavanje upotrebe termina romantizam za jedno cjelovito razdoblje (izuzevši specifičan postupak A. Barca u knjizi namijenjenoj inozemstvu); 2. konstantno upotrebljavanje termina romantizam u uobičajenom značenju pri definiranju pojedinih književnih djela, pojava i procesa u hrvatskoj književnosti; 3. priznavanje realizma kao stilske kategorije (pravca i formacije) i dosljedna upotreba tog termina u uobičajenom značenju ali ne uvijek za isti vremenski odsječak; 4. suglasnost u određivanju tzv. prelomnih godina; 5. identičnost u određivanju kraja razdoblja realizma, a razilaženja u određivanju početka; 6. neznatna terminološka raznolikost, posebno za razdoblje od 1835. do 1881. g. (ilirizam, hrvatski preporod, pod apsolutizmom, Šenoino doba, književnost 50-ih i 60-ih godina, od romantizma k realizmu, od klasicizma k romantizmu, književnost u nacionalnoj funkciji, preporodna književnost, pseudoromantizam, protorealizam, period integracije heterogenih stilova, i dr.); 7; naglašena težnja za pronalaženjem književnosne terminologije i istovremeno prečesto posezanje za neknjiževnosnim terminima.

Svakome tko kritički prosuđuje jasno je da svu tu šarolikost pristupâ problemu, tu terminološku neujednačenost, mnoge kontradikcije, kao i neke stvarne i prividne antinomije u periodiziranju novije hrvatske književnosti 19. st. treba prevladati, i to primarno zbog cjelovitije povijesne istinitosti o toj književnosti u konstelaciji povijesti evropske literature. O neophodnosti da se taj posao obavi, nitko neće dvojiti. Ali se dvojbe neizbježno javljaju pred pitanjem: kako to svladati?

Dvojbi, govoreći pojednostavljeno, može bar biti manje, a rješenju se može biti bliže ako se u tom poslu pođe od nekoliko općepriзнatih načela i gledišta: da jednu nacionalnu književnost u Evropi treba promatrati u kontekstu evropskih nacionalnih književnosti, ne zanemarujući njene nacionalne specifičnosti i ne separirajući te specifičnosti toliko da se zanegira njena evropska pripadnost; da cjelokupna književna djelatnost nije istovremeno i umjetnička djelatnost, tj. da povijest jedne književnosti čine i neknjiževna djela i djelatnost, da se počesto, kao npr. u slučaju hrvatske književnosti 19. st., najveći dio njezin odvijao na neumjetničkim kolosjecima i razinama; da za takvu književnost (unatoč svemu!) treba upotrebljavati općevažeće i ustaljene termine, i one tzv. evropske i one tzv. domaće (specifične, neknjiževnosne) termine; da svaka periodizacija, pogotovo literarna, nije i ne može biti dokraja egzaktno izvedena, te da prema tome periodizator mora nužno pribjegavati uvjetnim određenjima, kompromisnim i konvencionalnim rješenjima; da treba tražiti što jednostavnija rješenja, znajući da su ona u pravilu najbolja, a jednostavnija su ona koja su sadržajno i terminološki jasnija, ilustrativnija i raširenija.

III

Krećući se u naznačenim granicama spomenutih načela i kritički prosuđujući postojeće periodizacije novije hrvatske književnosti može se posredstvom Flakerovih teoretskih razmatranja o stilskim formacijama i grupacijama doći do određenih saznanja koja neće u svemu biti istovjetna Flakerovoj Shemi periodizacije. Naime, Flakerova periodizacija hrvatske književnosti 19. st., bazirana inače na skladnoj i konzistentnoj teoriji, pokazuje i neke slabosti, posebno u području upotrebljene terminologije. U teoretskim razmatranjima Flaker uočava i naglašava da književna stvarnost redovito izmiče konciznim i striktnim teoretskim tezama i shemama, jer je književnost složen i »živ« (dinamičan, evolutivan) proces, a teze i sheme su »mrtva« (statična, neevolutivna) stanja, pa ih stoga treba fleksibilno shvaćati i primjenjivati na konkretan književni realitet. Međutim, u svojoj Shemi Flaker nije tako dosljedno fleksibilno postupio: dosljedniji i elastičniji bio je u označavanju vremenskih odsječaka i u »raspoređivanju« pisaca po razdobljima (periodima) nego i izgradnji terminologije. I on se, čini se po svemu, poveo nefleksibilno za tezom o nepostojanju standardnog (»istog«) romantizma u hrvatskoj književnosti, te je pribjegao traženju zamjene starih termina novima, pri čemu nije bio najsretnije ruke. Jer, zašto bi se samo književnost u razdoblju od 1835. do 1865. nazivalo »književnošću u nacionalnoj funkciji« kad je sveukupna književnost u krajnjoj konzekvenci u takvoj funkciji, posebno i gotovo doslovno sva hrvatska književnost u 19. st. (i ne samo u tom stoljeću!)? Ili: zašto »preporodna književnost« samo za vrijeme od 1835. do 1850, odnosno do 1865. g., kad te preporodne književnosti *obilato* ima i u prethodnim i u narednim desetljećima, i to ne samo na sporednim, diletantskim književnim razinama. (Najveći dio književnog rada A. Šenoe je uostalom upravo takav: preporodan i patriotski, dođuše s mnogo više umjetničkog efekta nego npr. u P. Preradovića). Zatim: zašto spominjati »Pseudoromantizam« (1850—1865) kad se ne spominje »Romantizam« i kad »pseudoromantičarske« crte nisu dominantne samo za taj period? Zašto uz opći naziv »Realizam« za duži vremenski odsječak (1865—1895) ponavljati isti ili gotovo isti termin: najprije »Protorealizam« (1865—1881) pa »Realizam« (1881—1895)?

U suglasnosti s osnovnim teoretskim postavkama A. Flakera moguće je, uz razumljive ograde koje se obično daju pri svakom pokušaju periodiziranja s pomoću kalendara, izvesti drukčiju shemu periodizacije novije hrvatske književnosti 19. st. s odgovarajućom drukčijom terminologijom:

- I) *Epoha romantizma* u hrvatskoj književnosti (1835—1881) kao (nejedinstvena) stilaska formacija s tri razvojne faze (perioda), odnosno stilske grupacije:

1. Književnost ilirizma (1835—1850)
2. Književnost u znaku apsolutizma (1850—1865)
3. Književnost Šenoina doba (1865—1881)

II) *Epoha realizma* u hrvatskoj književnosti (1881—1895) kao (nejedinstvena) stilska formacija.

Razložnost utemeljenosti takve sheme periodizacije hrvatske književnosti od Gaja do Matoša, tih dvaju značajnih signifikanata u književnom kontinuitetu, može se potkrijepiti nizom jakih argumenata (upotrebljenih i u Flakerovim razmatranjima i konkretnim analizama), počevši od onih formalnoga karaktera (kao što su metodološkopraktične, pedagoškometodske i slične svrhe) pa preko tradicionalnokonvencionalnih do književnoteoretskih.

Upotreba termina *romantizam* za književnost u naznačenom vremenu (pri čemu nije bitan dodatni izraz *epoha*) ima višestruko opravdanje i unutar Flakerove teorije stilskih formacija, jer u ovako uzetoj konotaciji pojam romantizam je u svemu bitnome identičan Flakerovim određenjima epohe romantizma u srednjoevropskim i istočnoevropskim književnostima.¹² Standardnost tog termina u evropskoj nauci o književnosti poprima određenu standardnost i u nauci o hrvatskoj književnosti (bez obzira što izučavanje i definiranje pojma romantizma nije ni danas okončano). Njime se, kako se lako može vidjeti, služe i svi eminentniji jugoslavenski literarni historičari izučavajući jugoslavenske nacionalne književnosti 19. st. Elastično i nužno proširenje uobičajenog semantičkog značenja općeg izraza »(evropski) *romantizam*« u ponuđenoj shemi počiva na shvaćanju da svi evropski nacionalni romantizmi nisu identične pojave i da u svim elementima nisu jednaki (»apstraktnom«) općem modelu, te shodno tome nema valjanog razloga da se taj termin ne primjenjuje i u periodiziranju hrvatske književnosti bez obzira na njezine markantne stilske i druge specifičnosti neromantičarskih duhovnih emancipacija (kao što je npr. izrazitost zakašnjelog klasicizma, sentimentalizma) i bez obzira na njezino irelevantno vremensko »zaostajanje« u odnosu na razvijenije evropske literature.¹³

¹² *Stilske formacije*, str. 127.

¹³ A. Barac u II knj. *Hrvatska književnost*, str. 19, govoreći o 50-im i 60-im godinama 19. st., kaže: »Općenito pak cijelo razdoblje, čak sve tamo do osamdesetih godina svrstavaju pod zajednički naziv romantizam. Riječ 'romantizam' i 'romantik' nalazi se gotovo u svakoj monografiji o bilo kojem hrvatskom piscu ovog razdoblja«. Potom dodaje: »Takvo stajalište za periodizaciju hrvatske književnosti dade se prihvatiti, ako se književnost promatra s njezine spoljašnje strane, s obzirom na njezin odnos prema važnim političkim i društvenim zbivanjima. Prosudujemo li je naprotiv s obzirom na njezina unutrašnja pokretala, koja su joj manje više određivala razvitak, treba za njezinu razdiobu prihvatiti drugačije kriterije«. A kriteriji i prigovori što ih navodi, međutim, ne obaraju tezu o prikladnosti upotrebe termina romantizma prilikom periodiziranja, jer i sam Barac »unutrašnja pokretala« vidi »u spoljašnjim zbivanjima« premda i nadalje načelno ističe da protiv upotrebe tog termina u periodizaciji

Neknjiževnosna nominacija pojedinih perioda unutar te nejedinstvene, poprilično heterogene ali ipak donekle zaokružene »stilske« cjeline specifična hrvatskoga književnog romantizma, proizlazi s jedne strane iz prirodne suštine književnopovijesnih (»stilskih«) osobitosti u tim pojedinim manjim vremenskim odsječcima, a s druge strane iz činjenice da književnost u tim kraćim razdobljima — osim prosvjetiteljskih, patriotskih i drugih »neknjiževnosnih« pretenzija — nosi vrlo jak i karakterističan pečat svoga (povijesnog) doba u znaku ilirizma, apsolutizma i šenoizma. Polazeći od tih stajališta, a u nedostatku prikladnijih (književnosnih) termina, dolazi se nužno do posezanja za takvim terminima koji najbolje svjedoče, informiraju i ilustriraju književni život jednog narodnog kolektiva u datom vremenu.

Tradicionalno poprilično stabilan izraz »Književnost ilirizma« za označavanje prve (embrionalne) faze romantizma¹⁴ koja se vremenski uglavnom poklapa s trajanjem pokreta poznatog pod imenom ilirizam, toliko je značenjski nabijen i ukorijenjen u nauci o hrvatskoj književnosti (usprkos svim »diskriminacijama« koje je doživljavao i doživljava) da ga je teško danas osporavati a još teže potisnuti iz upotrebe. Čak ni poprilično razložno dokazivanje da je prikladniji termin »Hrvatski narodni preporod«, tj. »Preporodna književnost« ne može mu bitno naškoditi, jer je »literarniji« od pokušavane zamjene i jer je proces hrvatskoga narodnog preporoda kroz književnost trajao znatno dulje od trajanja pokreta ilirizma, tj. mnogo dulje od fizičkog života pripadnika tog pokreta (a u izvjesnim defektno-defetističkim ili retardiranim oblicima trajao je gotovo sve do naših dana).¹⁵

»govori djelomično njezin sadržaj, a naročito vremenski odnosi prema zapadnoevropskim književnostima«, odnosno, da taj termin u toj (periodizacijskoj) funkciji gubi svako »određenije značenje« budući da ga »često primjenjuju na cijelu hrvatsku književnost od g. 1835. do Šenoine smrti«. Tezu ne obaraju ni Barčeve napomene da »treba imati na pameti dvoje«: prvo, cjelovitost i jedinstvenost književnih perioda; drugo, termin romantizma stvoren je za potrebe zapadnoevropskih književnosti. Naime, cjelovitosti i jedinstvenosti u hrvatskoj književnosti 19. st. po strogim mjerilima nema ni jedno razdoblje; ni sve zapadnoevropske književnosti romantizma nisu u bitnim (romantičarskim) elementima identične. Nasuprot tim svojim načelima primjedbama A. Barac je u svojoj *Jugoslavenskoj književnosti* uspješno primijenio upravo taj termin u funkciji periodizacije, označivši jedno poglavlje, ono u kojem govori o književnosti od 50-ih pa »čak sve tamo do osamdesetih godina«, riječima: »Hrvatski romantizam. Od romantizma k realizmu«.

¹⁴ A. Flaker, o. c., str. 132, ne prihvaća za to razdoblje termin *ilirizam* niti ga podvodi pod romantizam, premda konstatira (s pozivom na A. Barca, o. c., knj. I, str. 27—35, 149—151, 158—162. i I. Frangeša, »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod, *Studije i eseji*, Zgb, 1967, str. 7—28) da je to »razdoblje dovedeno najčešće u vezu s evropskim romantizmom i mjereno njegovim odrednicama«.

¹⁵ Usp. gledanja A. Flakera, o. c., str. 132.

Također tradicionalan (ali manje stabilan i standardan) termin »Knježevnost pod apsolutizmom« nije međutim toliko neosporan, uglavnom zato što je sasvim neliterarna porijekla i što djelomice zahvaća i neapsolutističko doba (i tzv. novo ustanovno doba 60-ih godina). No s obzirom na višestruko vrlo oskudnu književnu produkciju, na vrlo skroman i prosječan književni diletantizam u tom periodu (za razliku od dva susjedna), te s obzirom na to da je Bachov apsolutizam presudno jako djelovao *ne samo* na književni život 50-ih i 60-ih godina, čini se ipak opravdanim književnost tog razdoblja imenovati baš tim neknjiževnim izrazom, odnosno njegovim preinačenim (prikladnijim!) oblikom: »Književnost u znaku apsolutizma«. Bolje je tako postupiti nego se poslužiti ravnodušnim brojevnim oznakama godina ili rastezati (historiološki) termin ilirizma na (historijsko) doba apsolutizma, tj. postilirizma, posebno stoga što književnost u tom periodu po mnogim svojim značajkama (napose po duhovnoj atmosferi) čini ipak zasebnu kakvu-takvu cjelinu sa svojstvima što joj ga je primarno dao apsolutistički režim. Doduše, i u tom periodu i nakon »sloma« pokreta ilirizma, hrvatski književnici nastavljaju djelovati proiliristički, ali u tako *bitno novim*, izmijenjenim uvjetima i na poseban način da se po tome izdvajaju iz dotadašnje kolotečine tradicionalnog ilirizma, te u svakom pogledu predstavljaju zasebnu »stilsku« grupaciju (što inače samo po sebi nije bilo osobito sporno ili uopće nije bilo sporno za mnoge literarne historičare i onda kada su taj period podvodili pod zajednički naziv ilirizma)¹⁶

To što taj po porijeklu neknjiževnosni izraz, izveden iz »negativna« političkog iskustva jednog naroda, iz jednog povijesnog detalja hrvatskog naroda, može osjetljivu nacionalpatriotskom ukusu biti degutantna, jest u domeni subjektivnih prosuđivanja pojedinaca a ne u domeni objektivnih historijskih istina. Stoga graditi pojedine termine u književnopovijesnoj funkciji i na takvim historijskim istinama ne predstavlja nikakav grijeh ili eo ipso promašaj, ni sa znanstvenog ni s patriotskog stajališta. Naime, nije suvišno još jednom naglasiti da se Bachov policijski režim — iako je značio negativno (?) iskustvo u povijesti hrvatskog naroda — odrazio neosporno vrlo snažno na cjelokupan društveni i nacionalni život naroda u tom dobu, osobito u sferi tadašnje sveukupne narodne kulture, književnosti napose.

Istina, prosuđuje li se prihvatljivost ponuđenog termina (»u znaku apsolutizma«) iz strogo književnoestetskog aspekta — koji bi inače

¹⁶ U novije su vrijeme prisutna naglašena nastojanja da se razdoblje od 1835. do 1865. g. ne dijeli na dva perioda, i to zbog shvaćanja da se književnost pod tzv. apsolutizmom (tj. do 1865) »ni po čemu bitnom ne razlikuje od književnosti ilirizma« (M. Franičević, »Problem periodizacije hrvatske književnosti«, *Putevi*, Banja Luka, 1965, br. 3, str. 332). U takvo gledanje pristaje, pored ostalih, i M. Šicel (*Stvaraoci i razdoblja*, Zagreb, 1971, str. 264—265).

svagda kad je to moguće morao biti vrhovan u stvaranju književne terminologije — lako ga je odbaciti kao neadekvatan. Ali kad se supsumira pod opći termin *romantizam* i promotri u kontekstu svih ovdje iznesenih argumenata i obrazloženja, tj. u cjelovitosti ponudene sheme, kao i u svjetlu činjenice da nije ni nov ni (literarno-historijski) nesadržajan, njegova inkompatibilnost poprima drugorazredno značenje. Na taj način, osim što se višestruko logički nameće, taj historiološki termin (ovako dogovorno shvaćen) može poprimiti (i već poprima) posebnu literarno-afektivnu obojenost i smisao, otprilike onako kako su ga »obojili« i »osmislili« s neznatnim variranjima mnogi ugledni (stariji) historičari hrvatske književnosti,¹⁷ odnosno mogao bi opstojati slično kao i termin *ilirizam*, koji je inače proćedio iz historiološke zablude Gaja i Gajevih sudrugova.

Pođe li se od općeprihvaćene konstatacije da je sva hrvatska književnost u doba književnog stvaranja A. Šenoa, od njegovih deklarativnih istupa protiv »romantizma«¹⁸ (1865) pa sve do kraja njegova života (1881), bila u znaku dominacije njegove izuzetne književne darovitosti s pretežno romantičarskim (!) sklonostima doživljavanja i izražavanja, tada se za taj period kao relativno jedinstvenu književnu cjelinu (a u nedostatku boljeg književnosnog izraza za obilježavanje razdoblja) nekako automatski nudi termin »Književnost Šenoina doba«. Pri tome svatko tko poznaje hrvatsku književnost Šenoina vremena može precizno razaznati osnovne stilske i druge značajke književnosti tog perioda u sklopu hrvatskoga književnog romantizma. Na taj način i taj termin, koji također nije bez ikakve literarne obojenosti u nauci o hrvatskoj književnosti, može kao prikladan (sadržajno-ilustrativan) služiti i u svrhu periodizacije.

Fenomen realizma u krilu hrvatskog romana u Šenoino doba, u toj »razvijenoj« fazi hrvatskog romantizma, može se konceptijski razriješiti tako da se ti realistički elementi u književnosti (ne samo Šenoina doba) tretiraju kao pojave dezintegracije (dokraja nerazvijena) romantizma specifične prirode, kao (»Flakerov«) protorealizam u epohi (posebnog, nacionalnog) romantizma, tj. da se ta pojava (realističkih elemenata) shvati i smjesti u kontekst činjeničnog stanja na koje upozorava i Frangeš kazavši da u hrvatskoj književnosti »romantizam nije bio apstraktno 'čist'« kao što (također po Fran-

¹⁷ Đ. Surmin u svojoj knjizi *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898. dao je jednomu poglavlju naslov »Doba apsolutizma do osnivanja akademije«. D. Bogdanović u svom *Pregledu književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1919. knj. II, jedno je poglavlje nazvao »Hrvatska književnost za apsolutizma«. N. Andrić napisao je monografiju *Pod apsolutizmom*, Zagreb, 1906. A. Barac s mnogo dosljednosti upotrebljava taj termin za to razdoblje u knjizi *Hrvatska književnost*, Zagreb, 1960. knj. II, a podnaslov u toj knjizi (»Književnost pedesetih i šezdesetih godina«) vjerojatno potječe, uz Barčevo »dopuštenje«, od priređivača te knjige, tj. od njegove kćerke Višnje.

¹⁸ A. Šenoa, »Naša književnost«, *Glasonoša*, 1965.

gešu) ni realizam u hrvatskoj književnosti nije »mogao biti apstraktno 'čist'«. ¹⁹ Ako je to tako, a proizlazi da jest (: da se za Šenoino književno doba upotrebljava izraz *protorealizam* a ne bezrezervno *realizam*, tj. da to doba nije »apstraktno 'čisto'« realističko) i ako je naredno književno doba (poslije Šenoe do potkraj stoljeća) za »svih« ipak nedvojbeno doba *realizma* (kao pravac, kao formacija) — čemu onda književnost tog razdoblja (Šenoina doba) nasilno ubacivati u »Prokrustovu postelju« realizma, izvlačeći je iz njoj prikladnije »postelje« književnog romantizma?! Čemu to nasilje kad je znanstveno opravdanije književno djelo i darovitost A. Šenoe, kao dominantne književne figure svoga vremena, podvoditi pod pojam romantizma signirajući njegove sklonosti prema realizmu kao sekundarne, nego obratno: tretirati ga kao realistu s romantičarskim sklonostima. Uvrštavati Šenou među pisce realiste tipa Kumičića, kojim se obilježava »početak periode realizma u hrvatskoj književnosti« kao »razvijene stilske formacije« ²⁰ nije ni potrebno ni opravdano s književnoteoretskog i s književnopovijesnog gledišta, jednako onako kao što je neosnovano cjelokupnu književnost Šenoina vremena, koja u svakom pogledu stoji u njegovoj književnoj sjeni, »prenositi« u stilsku formaciju realizma.

Ako bi se u naznačenom smislu prihvatio termin romantizam kao opći naziv za književnost sa tri razvojne faze — prestao bi, pored ostaloga, opstojati jedan kamen spoticanja pri periodizaciji novije hrvatske književnosti na jugoslavenskom i svjetskom znanstvenom planu: ustalio bi se taj općeprihvaćeni termin u povijestima evropskih literata uz punu svijest o nerazvijenosti hrvatskog književnog romantizma i o njegovim nacionalnim posebnostima. Funkcionirao bi otprilike onako kako u nauci o hrvatskoj književnosti funkcionira termin realizam za naredno razdoblje (u kojem »čistog« realizma nema . . .). To tim prije i lakše što se taj termin (romantizam) skladno dopunjuje s trima posebnim, autohtonim i sadržajno nabijenim terminima, »izvučenima« iz triju značajnih i dominirajućih kulturnopovijesnih fenomena koji su pokretali i davali najjači žig hrvatskoj književnosti u ta tri odsječka vremena: ilirizam, apsolutizam i šenoizam. Dakle, jedna (»nerazvijena«, nejedinstvena« stilska formacija s tri stilske grupacije; (i uvjetno:) jedna epoha s tri perioda.

Pomak početne granice razdoblja realizma na vrijeme poslije Šenoe diktiraju i svi pisci njegova doba, napose on sâm svojim

¹⁹ *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1975, knj. 4, str. 220 i 222.

²⁰ A. Flaker, o. c., str. 164, napominje da se realizam u hrvatskoj književnosti »tek konstituirao u razvijenu stilsku formaciju« kad se realizam »u evropski razvijenijim književnostima već dezintegrira«, te dodaje: »Tako početak periode realizma u hrvatskoj književnosti obilježujemo Kumičićevim djelom koje nastaje na temelju naturalističkog (zolaističkog) programa (*Olga i Lina*, 1881). . .«

romantičarskom bitnošću²¹ i svojom književnom superiornošću, i to sve unatoč određenim realističkim nagnućima svih tih pisaca zajedno s Šenoom i unatoč njegovim »antiromantičarskim« izjavama. Proces dezintegracije hrvatskog književnog realizma, koji se kao ni hrvatski književni romantizam nije uspio razviti do stupnja razvijenih evropskih književnosti, javlja se potkraj stoljeća, dakle prije nego što je dosegao svoj razvojni vrhunac. Uvjetno kazano moglo bi se reći: stilskom promiskuitetu romantizma odgovara stilski promiskuitet realizma u hrvatskoj književnosti. Na taj način, reklo bi se, gotovo po unutarnjim »nagonskim« zakonima hrvatska književnost kao da nastoji ubrzanim postupkom nadoknaditi svoje zaostajanje za razvijenijim evropskim književnostima. Tako realizam u hrvatskoj književnosti, i kao književni pravac i kao stilska formacija, dezintegri-
rajući se prije svoje kulminacije, skraćuje vrijeme trajanja i ubrzano otvara nove, modernije književnostilske procese, te u novostvorenoj duhovnoj atmosferi a u znaku osvita novih društvenih, političkih i socijalnih strujanja u zemlji i u svijetu, »omogućuje« Matošu i matoševskoj modernističkoj literaturi da postane prirodan književni most između (nerazvijenog) realizma i (razvijenog) modernizma s avangardnim tendencijama Krležine epohe.

U sklopu ovdje zacrtane koncepcije periodizacije, koju bi doduše trebalo poduprijeti s više analitičkih materijala, termin »Književnost realizma« (1881—1895) te uobičajeno definiranje realizma i kao stilske formacije i kao književnog pravca, što i inače nije izazvalo veća neslaganja ili poteškoće u periodiziranju novije hrvatske književnosti 19. st., podudarno je koncepcijski sa svim dosadašnjim pokušajima periodiziranja i definiranja tog termina i njegova pojma u nauci o hrvatskoj književnosti. A ni u čemu bitnom ne protuslovi ni Flakerovim nazorima o stilskim formacijama, premda u svemu (u terminologiji i u vremenskim razgraničenjima) nije ovdje data shema sasvim u suglasnosti s Flakerovom (ispušten je Flaker-Markie-

²¹ Tu misao u Šenoinoj romantičarskoj bitnosti temeljim ne samo na svom viđenju Šenoina književnog dara i opusa, već i na opširnoj literaturi o njemu, u kojoj se gotovo redovito govori o njemu romantičaru koji je svojim nekim svojstvima ipak realist ili po nečemu »bliži literarnom romantizmu« (A. Barac, *August Senoa*, Zagreb, 1926, str. 25) nego romantizmu. Tu misao o Šenoinoj romantičarskoj bitnosti iznosim unatoč tomu što ne protuslovim tvrdnjama mnogih da je hrvatska književnost 70-ih godina, promatrana u cjelini, proto-realistička, tj. da već od *Naše gore lista* »naslućujemo pojavu novih književnih tendencija« u smjeru realizma (M. Šicel). Dakle: protorealizam — da, ali ne — realizam. Već: pojave realizma u nerazvijenom ali ipak »završnom« *hrvatskom* književnom romantizmu. Gledano iz takva aspekta argumentacija Wierzbickoga (u zborniku *Romantizam v slavjanskih literaturah*, Moskva, 1973, str. 219—230) čini se prihvatljivijom nego (protu)argumentacija drugih autora koji implicitno ili eksplicitno pomoću pojma protorealizma Šenou »izvlače« iz romantizma.

wiczew²² termin protorealizam za razdoblje 1865—1881) i premda se sada (u ovdje datoj shemi) »Flakerov« termin »Realizam« poklapa s pojmom književnog pravca i stilske formacije.²³

Sumiravši sve u jednu zaključnu rečenicu može se ustvrditi da predložena shema periodizacije s naznačenim terminima ima dovoljno jasnu unutarnju logiku i potreban smisaono-pojmovni sklad, da je utemeljena na književnopovijesnim zbivanjima,²⁴ da uvažava relevantne nacionalne književne posebnosti i terminološku tradiciju,²⁵ da se istovremeno u osnovi saobražava s globalom razvijenijih evropskih stilskih formacija i u svijetu općeprihvaćenom terminologijom.²⁶

²² Usp. A. Flaker, o. c., str. 71.

²³ A. Flaker, o. c., u više navrata, ponovljeno naglašava da se u hrvatskoj književnosti realizam »kao pravac formira u osamdesetim godinama« (str. 151).

²⁴ I to u smislu riječi Z. Škrebca (»Periodizacija — kamen smutnje«, *Umjetnost riječi*, 1965, str. 260): »Svako književno djelo, svaki književni pravac, svaka literarno-historijska periodika ima određena stilska obilježja: ona mogu biti i neskladna i heterogena, ali su karakteristična upravo za njih, za razliku od svih ostalih djela, pravaca, perioda — u isti mah svaka od njih ima i povijesnu funkciju«.

²⁵ A. Barac u svojoj zamišljenoj »Povijesti hrvatske književnosti« — kako svjedoči njegova kći Višnja (*Hrvatska književnost*, Zagreb, 1960, knji. II, str. 209) — želio je uvažiti te specifičnosti i tu tradiciju jer je bio zamislio: »Uz 'Književnost realizma' i dio, koji sada izlazi, on je predvidio ove dijelove: 'Književnost Šenoina razdoblja', 'Hrvatski realizam', 'Hrvatska moderna'«.

²⁶ Ovakav pristup periodizaciji hrvatske književnosti 19. st. nije u kontroverziji ni s gledanjima prominentnih stručnjaka o tome da hrvatsku, kao i druge jugoslavenske književnosti, treba proučavati u okviru »evropskih književnosti i književno-historijskih procesa koji su za njih karakteristični!« (A. Flaker, »Iz problematike periodizacije«, *Umjetnost riječi*, 1965, br. 4, str. 319). Usp. još priloge F. Petreà i S. Petrovića u banjalučkim *Putevima*, 1965, br. 3. No zbog specifičnosti, odnosno atipičnosti hrvatske književnosti ne smiju se na nju automatski i doslovno primijeniti sheme, koncepcije i kriteriji koji se primjenjuju na te evropske književnosti, kako ističu i Petrè i S. Petrović. I to sve uz uvažavanje vremenskog zaostajanja za tim razvijenijim književnostima. To »zaostajanje«, nadalje i usput kazano, ne treba ni s patriotskom motivacijom ni s osjećajem nacionalne inferiornosti prevladavati (?) pomicanjem početka realizma na starije doba (što bliže »evropskom«!), jer to nužno vodi k negaciji romantizma u hrvatskoj književnosti i to sve u ime njezine posebnosti. Tim se načinom ne može pred svijetom »dokazivati« da je ovaj balkanski narod, koji je imao svoga Shakespearea (M. Držića) prije onoga u Engleskoj, išao kako-tako ukorak s tom »Evropom«, kad se to idenje »uspostavilo« tek s Krležom (ne: već sa Šenoom ili Matošem).

Ovomu svom tekstu, koncipiranom u jesen 1976. prilikom prijave referata za VIII Međunarodni kongres slavista u Zagrebu (1978), pridodajem naknadno s osobitim zadovoljstvom nekoliko »usputnih napomena« M. Tomasovića koje je iznio u recenziji o 4. knjizi *Povijesti hrvatske književnosti* M. Živančevića i I. Frangeša (»Periodizacija i smjerovi prošlostoljetne hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, 1976, br. 4, str. 486—487), a koje umnogome bitno skladno korespondiraju s mojim gledištima. Među ostalim M. Tomasović piše: »Naime *ilirizam* kao kategorizacija književnog razdoblja ostaje i dalje prijepornom, to više što bi ga prema spomenutoj knjizi slijedilo realizam, i tako bi se hrvatska književnost recepcijom realizma nakon duge stanke iznovice našla

Ante Frančić: DIE PERIODISIERUNG DER NEUEREN KROATISCHEN
LITERATUR DES 19. JH. IM KONTEXT DER THEORIE DER
STILISTISCHEN FORMATIONEN

Zusammenfassung

Von dem Grundsatz der wissenschaftlichen Skepsis über die Möglichkeiten der wissenschaftlich exakten Periodisierung der literar-historischen Erscheinungen ausgehend wird festgestellt, dass es notwendig ist, von Zeit zu Zeit kritische Analysen relevanter Tatsachen und Grundlagen vorzunehmen, aufgrund dessen die Periodisierungen der nationalen Literaturen gebildet werden. Die so durchgeführten Analysen im Kontext der respektablen Theorie (A. Flaker) über die stilistischen Formationen ermöglichen die Erreichung eines höheren Grades von Exaktheit im Aufbau der literarischen Periodisierung. Auf diesem Verfahren gründet das folgende Schema der Periodisierung der kroatischen Literatur von Gaj bis Matoš (mit bedingter Abgrenzung der Jahre, mit unumgänglicher Elastizität im Begriff bestehender Termini und mit dem notwendigen Signieren der literarischen nationalen Spezifität):

I) Epoche des Romantismus (1835—1881) als (uneinheitliche) stilistische Formation mit den drei entwickelten Phasen (Perioden), bzw. stilistischen Gruppierungen: 1. die Literatur des Illyrismus (1835—1850), 2. die Literatur im Zeichen des Absolutismus (1850—1865), 3. die Literatur während der Zeit Šenoas (1865—1881).

II) Epoche des Realismus (1881—1895) als (uneinheitliche) stilistische Formation. Dieses Schema konstituiert auf traditionellen Elementen und neuen Auffassungen, kann wegen des scheinbaren Eklektizismus als Antinomie, besonders wegen einiger verschlüsselter (strittiger) Innovationen wirken: Das Vorrücken der anfänglichen Grenze des Realismus zur Zeit nach Šenoa, »diktiert« Šenoa auch selbst durch seine romantische Wesentlichkeit und durch sein literarisches Dominieren, trotz seiner realistischen Neigungen und »antiromantischen« Deklarationen; das Ablassen von dem Ausdruck »kroatische Volkserneuerung« erfolgt deswegen, weil der Prozess des Wiederauflebens durch die Literatur bis zu den ersten Jahrzehnten des 20. Jh. dauerte; die elastische Erweiterung der gewohnten semantischen Bedeutung des allgemeinen Ausdrucks »(europäischer) Romantismus« beruht auf der Auffassung, die nationalen Romantismen wären keine identischen Erscheinungen und wichen von dem allgemeinen Modell ab; die unästhetische Bezeichnung der Phasen des Roman-

---

u evropskom krugu. Govorimo to, valja istaknuti, prvenstveno sa stajališta vizure povijesnih kretanja cjelokupne hrvatske književnosti što ih razrađuje navedeni projekt. Po njegovu temeljnom gradiranju u našoj bi književnosti postojale kao eksplicitno formirane epohe *renesansa*, *barok*, *realizam*, *moderna*. Dakle, pojednostavljeno kazano, tu bi književnost mimoišli *klasicizam* i *romantizam*, što se, kada je riječ o globalnoj slici njezina razvitka, ne može ni uvjetno prihvatiti. Želimo li biti tako dosljedni i radikalni, i svoj ćemo realizam zbog sličnih pojava stavili pod upitnik. Ima u nas toliko signala klasicizma (poznatih i nepriznatih), još više romantizma, da ih nema smisla zanemarivati, sve dok književna znanost i kritička svijest budu operirale pojmovima i značenjima književnih epoha kao kategorijama evropskih književnih zbivanja. (...) Nema zato razloga, kada već postoji analogija u književnim gibanjima, makar su ona nejednaka intenziteta, da to ne bude i u njihovu periodiziranju i prezentiranju, tj. da bez bojazni možemo govoriti o klasicizmu i romantizmu u hrvatskoj književnosti«.

tismus geht notwendigerweise aus dem natürlichen Wesen der literar-historischen Fakten hervor, denn die Literatur besteht nicht nur aus literar-ästhetischen Schöpfungen. Das zeitliche Zurückbleiben dieser zwei stilistischen Formationen hinter dem europäischen »Modell« ist eine irrelevante Erscheinung. . .

Das vorgelegte Schema hat eine Logik in sich und steht in einem richtigen Verhältnis, es ist den literar-historischen Ereignissen mehr adäquat, respektiert die wesentlichen national-literarischen Spezifikäten sowie die terminologische Tradition und gleicht sich wöllig der globalen europäischen stilistischen Formation an.